

QARAQALPAQ XALIQ NAMA HÁM QOSIQLARI ARQALI JAS ÁWLADTA MÁNAWIY QÁDIRIYATLARDI RAWAJLANDIRIW

Zarimova Tursinay Berdibay qızı

Esjan baqsı atındaǵı 1-sanlı balalar muzıka

ham kórkem óner mektebi oqıtıwshısı

Annotaciya: *Bul maqalada Qaraqalpaq xalıq nama hám qosıqlarınıń jas áwladtı tárbiyalawdaǵı ornı, olardıń mánawiy qádiriyatlardı qalıplestiriwdegi tásiiri talqılanadı. Xalıq muzıkasınıń kórkem-estetikalıq áhmiyeti, tárbiyalıq wazıypaları hám jaslardıń milliy sana-sezimiń rawajlanıwındaǵı roli ilimiy jaqtan tiykarlanadı. Sonday-aq, nama hám qosıqlar arqalı oqıwshılarda milliy ózlikti ańlaw, ruwxıy dúnyanı bayıtıw hám oń ádep-ikramlılıq qásiyetlerdi qalıplestiriw máseleleri qarap shıǵıladı.*

Gilt sózler: *Qaraqalpaq xalıq nama hám qosıqları, milliy muzıka, mánawiy qádiriyatlar, estetikalıq tárbiya, jas áwlad, xalıq awızeki dóretpeleri, milliy ózlik, ruwxıy-ádep-ikramlılıq.*

KIRISIW

Hár bir xalıqtıń ruwxıy-aǵartıwshılıq miyrası onıń tariyxıy yadı, mádeniy baylıǵı hám milliy ózligin sáwlelendiretuǵın biybaha ǵáziyne bolıp esaplanadı. Sonıń ishinde, qaraqalpaq xalqınıń bay muzıkalıq miyrası - saz hám qosıqları da tek ǵana kórkem-estetikalıq gózzallıǵı emes, al tárbiyalıq kúshi menen de ayrıqsha áhmiyetke iye. Xalıq muzıkası ózinde áwladlardıń tájiriybesin, turmıslıq baqlawların, quwanış hám azapların jámlegen halda, jaslardıń ruwxıy dúnyasın bayıtıwda áhmiyetli faktor sıpatında xızmet etedi.

Búgingi globallasıw dáwirinde jas áwladtı milliy qádiriyatlardıǵa sadıq, ruwxıy jetiliske shaxs etip tárbiyalaw jámiyet rawajlanıwınıń eń áhmiyetli wazıypalarınan biri bolıp esaplanadı. Bul proceste xalıq saz hám qosıqları arqalı milliy ideyalardı hám qádiriyatlardı sińdiriw, jaslardı milliy muzıkaǵa muhabbat qoyıwǵa úndew, olardıń estetikalıq talǵamın ósiriw hám ruwxıy-aǵartıwshılıq kemalinatın támiyinlew ayrıqsha áhmiyetke iye. Qaraqalpaq xalıq nama hám qosıqları áyemnen xalıqtıń turmıs tárizi, miynet processleri, úrp-ádet hám máresimleri menen tıǵız baylanış halda qalıplesip kelgen. Olarda insanıyılıq, watansúyiwshilik, doslıq, miyrim-shápáát, sadıqlıq sıyaqlı joqarı ideyalar sáwlelendirilgen. Mine usı ideyalardı jas áwlad qálbine sińdiriw arqalı olardı ruwxıy jaqtan barkedal, milliy qádiriyatlardıǵa sadıq, kámil insan etip tárbiyalaw mómkin.

Sonliqtan, bul maqalada Qaraqalpaq xalıq nama hám qosıqlarınıń ruwxıy tárbıyada tutqan ornı, jas áwladtıń sanasın joqarılatıwdagı tásiiri hám olardı bárkamal shaxs sıpatında qalıplestiriwdegi áhmiyeti ilimiy jaqtan tallanadı.

Qaraqalpaq xalıq sazı hám qosıqlarınıń tariyxıy-mádeniy tamirları

Qaraqalpaq xalıq muzıkası - xalıqtıń kóp ásirlik turmıslıq tájiriybesi, ruwxıy dúnyası hám mádeniyatınıń ayqın kórinisi. Xalıq sazı hám qosıqları áyyemgi úrp-ádetler, miynet procesleri hám jámiyetlik turmıs penen tıgız baylanıslı bolıp qalıplesken. “Dembermes”, “Bozataw”, “Aydınlar” sıyaqlı ataqlı saz hám qosıqlar xalıqtıń turmıs tárizin, árman-tileklerin hám ishki dúnyasın ózinde jámleydi.

Bul qosıqlarda tek ǵana muzikalıq gózzallıq emes, al xalıqtıń jámiyetlik kózqarasları, ádep-ikramlılıq ólshemleri de sáwlelenedi. Mine sonıń ushın da xalıq muzıkası jaslardıń sana-sezimine kúshli tásir jasap, olarda milliy ózlikti ańlaw hám qádiriyatlarǵa húrmet ruwxın qalıplestiredi.

Nama hám qosıqlardıń ruwxıy qádiriyatlardı qalıplestiriwdegi ornı

Xalıq nama hám qosıqları - bul ápiwayı muzikalıq miyras emes, al tárbıyalıq mektep. Olardıń tekstlerinde adamgershilik, watansúyiwshilik, miyrim-shápáát, sadıqlıq, hadallıq sıyaqlı ulıwma insanıyılıq qádiriyatlar jırlanadı. Mısalı, toy máresimlerinde aytilatuǵın qosıqlar arqalı jaslar shańaraq qádiriyatları hám ata-anagá húrmet ruwxında tárbıyalanadı. Miynet qosıqları bolsa miynet súygishlik, birlespeshilik hám hadallıqtı násiyatlaydı.

Bunnan tisqari, xalıq muzıkası jaslardıń ruwxıy dúnyasın bayıladı, olarda milliy maqtanısh hám iftixar sezimlerin kúsheytedi. Bul bolsa óz gezeginde olardı globallasıw tásirinde jat ideyalarǵa berilip ketpewge, milliy qádiriyatlarǵa sadıq qalıwǵa iytermeleydi.

Qaraqalpaq nama hám qosıqlarınıń tálim-tárbıya procesindegi áhmiyeti

Búgingi kúnde bilimlendiriw sistemasında milliy miyrastı oqıwshılardı sińdiriw eń áhmiyetli wazıypalardan biri sıpatında qaralmaqta. Qaraqalpaq xalıq nama hám qosıqların muzıka sabaqlarına, sabaqtan tisqari mádeniy-agartıwshılıq is-ilajlarǵa keń jalp etiw jaslardıń ruwxıy-ádep-ikramlılıq jaqtan jetilisiwine on tásir kórsetedi.

Bunday jantasıw tómendegi nátiyjelerde erisiwge járdem beredi:

- oqıwshılarda milliy muzıkaǵa mehir oyatadı;
- estetikalıq talǵamdı rawajlandıradı;
- ruwxıy qádiriyatlardı bekkemleydi;
- milliy ózlik hám watansúyiwshilik sezimin kúsheytedi.

Sonıń menen birge, xalıq namaları hám qosıqları oqıwshılarda on ruwxıy qásiyetlerdi - sabır-taqat, miyrim-shápáát, shın júreklik, adamgershilik sıyaqlı

paziyetlerdi qalıplestiredi. Bul bolsa olardıń kámil insan sıpatında jetilisiwine bekkem tiykar jaratadı.

Xalıq muzıkası hám jaslardıń milliy ózligin ańlaw

Xalıq muzıkası - bul xalıqtıń tariyxıy esteligi, sociallıq turmısı hám ruwxıy dúnyasınıń kórkemlik kórinisi. Hár bir nama hám qosıqta ata-babalardıń turmıs tárizi, arız-w-nietleri, quwanış hám táshwishleri, milliy qádiriyatları jámlengen. Sonlıqtan xalıq muzıkası jas áwlad ushın óz tariyxın, tamırların, milliy ózligin ańlawda áhmiyetli dárek wazıypasın atqaradı.

Qaraqalpaq xalıq nama hám qosıqları óziniń mazmunı menen jaslardı milliy qádiriyatlarga húrmet ruwxında tárbiyalaydı. Máselen, "Elim-ay" sıyaqlı qosıqlarda xalıqtıń watansúyiwshilik tuyǵısı, óz jurtına mehir-muhabbatı sáwlelengen. Máresim qosıqlarında bolsa shańaraqlıq qádiriyatlar, ata-anaga húrmet, miyrim-shápáát ideyaları alǵa qoyıladı. Jaslar bunday qosıqlardı tıńlar eken, tikkeley milliy ózlikti, ata-babalardan miyras bolıp kiyatırǵan qádiriyatlardı óz qálbinde sezinedi.

Milliy ózlikti ańlaw procesi eki tiykargı baǵdarda kórinedi:

1. Muzıkalıq-estetikalıq sana arqalı - nama hám qosıqlardı tıńlaw, aytıw procesinde jaslar xalıq muzıkasınıń nama gózzallıǵın, milliy ritmlerin hám estetikalıq ózgesheliklerin ózlestiredi. Bul olardıń muzıkalıq talǵamın bayıtadı, milliy mádeniyattı qádirlew sezimin kúsheytedi.

2. Máneviy-ruwxıy sana arqalı - qosıqlarda anlatılǵan ideya hám mazmunlar jaslardıń ruwxıy dúnyasına tásir etip, olarda milliy maqtanış, watansúyiwshilik, ata-babalarga sadıqlıq, xalıqshıl insanıy paziyetlerdi qalıplestiredi.

Búgingi globallasıw jaǵdayında hár túrli mádeniy aǵımlar hám jat ideyalar jaslardıń sanasına kúshli tásir etpekte. Bunday jaǵdayda milliy muzıka, atap aytqanda, Qaraqalpaq xalıq nama hám qosıqları jaslardıń milliy ózligin saqlap qalıwda isenimli qalqan wazıypasın atqaradı. Sebebi xalıq muzıkasında millettıń tariyxıy yadı, milliy ruwxı hám ata-babalardan kiyatırǵan danıshpanlıǵı jámlengen.

Usı kózqarastan qaraǵanda, Qaraqalpaq xalıq muzıkası tek ǵana estetikalıq zawıq dáregi emes, al jas áwladtı milliy ózligine qaytarıwshı, olardı óz milleti, jurtı hám qádiriyatlarına sadıq bolıwǵa úndewshi kúshli tárbiyalıq qural sıpatında ayırıqsha áhmiyetke iye.

PAYDALANILǵAN ÁDEBIYATLAR:

1. Erkinbay Ótesinov

“Qaraqalpaq xalıq dástanshılıq qosıqları arqalı jaslardı ruwxıy ádeplikke tárbiyalaw” atlı bakalavt pitkeriw jumisi

Nókis-2014

20-Sentabr, 2025-yil

2. Xasanov.A. «Musıqa va ta`rbiya». Toshkent. 1993.
3. Zımına A.H. Osnovı muzıkal`nogo vospıtaniya ı razvıtiya detey mladshego vozrasta. M.,2000
4. G.M.Sharipova, D.F.Asamova, 7.L.Xodjayeva
“Musıqa o`qitish nazariyasi metodikasi va maktab repertuari” Toshkent-2014

